

הקדמה - השפעתה של מלחמת שלום הגליל על דמותה של לבנון

מחבר: אייל זיסר

מקור: "יסודות", גיליון 4 | 20 שנים ליחומת מגן' ו-40 לשל"ג

הוצאה: המחלקה להיסטוריה בצה"ל

עורכים: אלי מיכלסון, יוגב אלבז, יניב פרידמן

שנת הוצאה: 2022

הקדמה - השפעתה של מלחמת שלום הגליל על דמותה של לבנון

אייל זיסר¹

הקדמה

מלחמת לבנון הראשונה, מלחמת שלום הגליל (שלי"ג), הייתה אירוע משמעותי, עד כדי נקודת מפנה, בתולדותיה של מדינת ישראל. שהרי במהלכה נסדק לראשונה הקונצנזוס שהתקיים בישראל זה שנות דור בכל האמור בשאלות של צבא ושל ביטחון. תוצאה זו נובעת מהפיכתה של החברה הישראלית מ'חברה מגויסת' ל'חברה נורמלית', המטילה ספק בשיקול הדעת של מנהיגיה ושל מפקדי צבאה ואף מגלה רגישות, ויהיו שיטענו רגישות מופרזת, לחיי חייליה.²

1 פרופ' אייל זיסר, סגן הרקטור של אוניברסיטת תל אביב, הוא מומחה להיסטוריה המודרנית של סוריה ולבנון, הסכסוך הישראלי-ערבי והמערכת הבין-ערבית.

2 לא לחינם הוכתר הפרק על אודות המלחמה בסדרת הטלוויזיה תקומה שהפיק הערוץ הראשון של הטלוויזיה הישראלית בשנת 1998, שנת החמישים לעצמאותה של ישראל, בכותרת "סדק בבית". כאן, תאגיד השידור הישראלי, **תקומה**, פרק 17 - "סדק בבית" מלחמת לבנון הראשונה (1982). הישראלית לנפגעים והשפעתה על קבלת החלטות בסוגיות צבאיות", **מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון**, 4 בפברואר 2022.

[/https://jiss.org.il/he/shuker-the-sensitivity-of-israeli-society-to-casualties](https://jiss.org.il/he/shuker-the-sensitivity-of-israeli-society-to-casualties)

למלחמה נודעו גם השלכות על התנועה הלאומית הפלסטינית, שהרי קו ישיר מחבר בין גירושו של אש"ף מלבנון ויציאתו לגלות בתוניס באוגוסט 1982 ובין נכונותו משלהי שנות השמונים להפגין מתינות מדינית - גם אם מתוך אילוץ ואולי גם מן הפה אל החוץ - נכונות שבספטמבר 1993 הביאה אותו לחתום על הסכם אוסלו.³

לצד כל זה היוותה המלחמה גם שלב חשוב במהלכה של מלחמת האזרחים העקובה מדם שהתנהלה בלבנון. מעורבותה של ישראל במלחמה זו חוללה, ולכל הפחות האיצה, תהליכי עומק בחברה ובמדינה בלבנון, והללו סללו את הדרך להסכם 'טאיפ' באוקטובר 1989 שבישר את סיומה של מלחמת האזרחים במדינה. בכך תרמה המעורבות הישראלית במלחמה - גם באופן עקיף - לעצב את פניהן של החברה ושל המדינה בלבנון מכאן ואילך.

מבצע 'שלום הגליל' - שלב חדש במלחמת האזרחים בלבנון

יציאתה של ישראל ב-5 ביוני 1982 למלחמת לבנון הראשונה - או בכינוי שהוענק לה באותה העת, "מלחמת של"ג" - מצאה את לבנון נתונה במלחמת אזרחים עקובה מדם שפרצה במדינה עוד באפריל 1975. פרוץ המלחמה ביטא את כישלונה של המערכה הלבנונית להכיל את המתחים ואף את הניגודים - חלקם מתחים מובנים שעמדו ביסוד מערכת זו - בין גורמי הכוח המרכזיים במדינה.

מצד אחד, 'מחנה הסטטוס קוו' או 'המחנה השמרני' שהובילו הנוצרים, ובעיקר בני העדה המרונית, ביקש לשמר את מעמדם ההגמוני במדינה ובחברה בלבנון. מצד אחר, 'מחנה השינוי', שהובילו המוסלמים, ובעיקר בני העדה הסונית אך לצידם גם בני העדה הדרוזית, בהנהגתו של כמאל ג'ונבלאט, ביקש להכניס שינוי באופן חלוקת עמדות הכוח בין בני העדות במדינה. כמו כן הוא שאף לשנות את האוריינטציה המדינית שלה, שהייתה ביסודה מערבית, ולכלל הפחות ניטרלית, במאבקים הבין-לאומיים והאזוריים של אותה העת - המלחמה הקרה בין ארה"ב לבריה"מ והמאבק האזורי בין הנאצריזם והכוחות המהפכניים בעולם הערבי

3 משה שמש, "אש"ף: הדרך לאוסלו - שנת 1988 כמפנה בתולדות התנועה הלאומית הפלסטינית", **עיונים בתקומת ישראל**, כרך 9 (1999), עמ' 186-245.
<https://in.bgu.ac.il/bgi/iyunim/9/8.pdf>

למול הכוחות השמרניים בו.⁴

יזכר כי לבנון היא מדינה רבת-עדות, ואף אחת מהן אינה נהנית מרוב בקרב האוכלוסייה. כשהוקמה בידי שלטונות המנדט הצרפתי בספטמבר 1920 - כמדינה שנועדה לשמש בית לאומי לעדה הנוצרית-מרונית, וממילא, כזו המצויה בשליטה (הגמוניה) נוצרית - היוו בני העדות הנוצריות רוב של כ-55% מכלל תושביה (מתוכם היוו המרונים 29%) למול 45% מוסלמים (סונים - 22%, שיעים - 18% ודרוזים - 5%). האמנה הלאומית של שנת 1943, אותה הסכמה בלתי כתובה בין מנהיגי העדות במדינה, ביקשה להשיב את האיזון בין העדות במדינה לקראת עזיבת הצרפתים וקבלת העצמאות. האמנה חילקה אפוא את עמדות המפתח במדינה בין נציגי העדות השונות - נשיא - בן העדה המרונית, ראש ממשלה - בן העדה הסונית, ויושב ראש בית הנבחרים - בן העדה השיעית.⁵

אלא שבחלוף השנים התחולל שינוי במאזן הדמוגרפי המהווה בסיס להתנהלותה של המערכת הפוליטית והחברתית במדינה, וכבר בראשית שנות השבעים היה ברור כי הנוצרים איבדו את הרוב שהיה להם בקרב האוכלוסייה. מכאן הרצון של בני העדות המוסלמיות, ובראשם בני העדה הסונית, לקרוא תגר על מפתחות העבר לחלוקת עמדות הכוח בין העדות במדינה.⁶ אגב, כיום הנוצרים מהווים כ-30% מכלל האוכלוסייה במדינה לעומת כ-70% מבני העדות המוסלמיות (הסונים כ-30% ואף והשיעים כ-30%, והשאר דרוזים ועלוים).

עם זאת חשוב להדגיש כי תולדותיה של לבנון אינם עומדים בהכרח רק בצילו של מתח בין שני המחנות הדתיים העיקריים, ולמעשה, היריבים, החיים במדינה - נוצרים ומוסלמים. מעולם לא היו מחנות אלה מאוחדים ומלוכדים, אלא לרוב היו מפוצלים בתוך עצמם על פי קווי חלוקה עדתית.

4 עוד על פרוץ המלחמה בלבנון ראו:

Kamal Salibi, Farid el Khazen, **The Breakdown of the State in Lebanon, 1967-1976** (London: I. B Tauris, 2000); **Crossroads to Civil War, Lebanon 1958-1976** (Delmar, New York: Caravan, 1976).

5 עוד על אודות המדינה הלבנונית ראו מאיר זמיר, **כינונה של לבנון המודרנית** (תל אביב: הוצאת מערכות, 1993);

Kamal Salibi, **The Modern History of Lebanon** (Delmar, New York: Caravan Books, 1965); **A House of Many Mansions, the History of Lebanon Reconsidered** (London: I. B. Tauris, 1988).

6 ראו גם: איתמר רבינוביץ וחנה זמיר, **מלחמה ומשבר בלבנון** (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1977).

בתוככי כל מחנה דתי התקיימה יריבות בין בני העדות השונות המרכיבות אותו: במחנה המוסלמי - סונים, שיעים ודרוזים, ואילו במחנה הנוצרי - מרונים, יוונים אורתודוקסיים, יוונים קתוליים.

אלא שגם במפתח העדתי, היינו ההתבוננות בלבנון דרך נקודת המבט העדתית, אין די, שהרי מסגרת ההזדהות הבסיסית בלבנון הייתה ונותרה המסגרת המשפחתית. בכל עדה ניתן היה לזהות משפחות מובילות רבות, וראשיהן שלטו ביד רמה בבני עדתם, במעין יחסי פטרו-לקוח, והשכילו לשמר את מעמדם המוביל בחברה הלבנונית עד עצם ימינו אלו. הפסיפס הלבנוני היה מבוסס אפוא על מערכת איזונים עדינה שהתקיימה בין שני המחנות הדתיים במדינה - נוצרים ומוסלמים; בין בני העדות השונות בכל מחנה דתי; ולבסוף, בתוככי כל עדה בין משפחות הנכבדים בעלות ההשפעה בעדה.⁷

בראשית שנות השבעים למערכת הלבנונית הצטרף שחקן חדש, ארגון אש"ף. בעקבות הסכם קהיר בנובמבר 1969 אולצה לבנון לקבל את לוחמיו של הארגון שגורשו מירדן לשטחה. עד מהרה ביסס אש"ף נוכחות צבאית בחלקים נרחבים של המדינה, בעיקר מביירות דרומה, והפכם למעין מאחז חוצני (אקסטריטוריאלי) שאינו כפוף למרותה של ממשלת לבנון ושממנו פעל נגד ישראל. זו האחרונה ביקשה, כפי שעשתה במקרה של ירדן בשלהי שנות השישים, להפעיל לחץ על המדינה הלבנונית כדי שתרסן את פעילות הטרור של אש"ף. אבל המערכת הלבנונית הייתה חלשה מכדי להתייצב למול הארגון ולא הצליחה לשדלו מלחדול מפעילותו נגד ישראל. התוצאה הייתה מעגל קסמים של פיגועי טרור ושל תגובות נגד של ישראל שלא פעם כוונו נגד לבנון - המדינה - וחוזר חלילה.⁸

אבל חשיבות תפקידו של אש"ף בתהליך ההידרדרות למלחמה הייתה טמונה לא רק בקריאת התגר שלו על המדינה הלבנונית ועל מוסדותיה, אלא

7 Michael C. Hudson, **The Precarious Republic, Political Modernization in Lebanon** (Boulder, Colorado: Westview Press, 1985); Michael Johnson, **Class and Client in Beirut, The Sunni Muslim, Community and the Lebanese State, 1840-1985** (London: Ithaca Press, 1986); Leonard Binder, **Politics in Lebanon** (New York: John Wiley and Sons, 1966);

Michael Johnson, **All Honourable Men, The Social Origins of War in Lebanon** (London: I. B. Tauris, 2001).

8 ראו: אהרון אמיר, **ארץ, עם, מלחמה** (תל אביב: הדר, 1980); Youssef Choueiri (ed.) **Breaking the Cycle, Civil Wars in Lebanon** (London: Stacey International, 2007), pp. 31-66.

גם בלהיטותו להתערב בענייניה הפנימיים ולהתגייס לצד 'מחנה השינוי', קרי בני העדה הסונית ושותפיהם הדרוזים, נגד יריביהם הנוצרים.

הסונים ואף הדרוזים היו נכונים אפוא להתעלם מכלל הברזל של הפוליטיקה הלבנונית, ולפיו במלחמות בלבנון "אין מנצחים ואין מנוצחים" לנוכח מאזן האימה המתקיים בין העדות ובין משפחות הנכבדים במדינה, ועתה נטו להאמין כי בעזרת כוחו הצבאי של אש"ף יוכלו לגבור על יריביהם ולהכתוב להם כללי משחק חדשים. יצוין כי לעדה הסונית לא הייתה מיליציה צבאית משל עצמה, ואילו כוחם של הדרוזים היה מוגבל לאזורי המחיה של בני העדה בהרי השוף שמדרום-מזרח לביירות.

הקרבות במדינה פרצו באפריל 1975, אבל הם לא הביאו עימם כל הכרעה. מיוני 1976 הובילה קריסתה של המדינה הלבנונית למעורבות צבאית של סוריה במלחמה, אך גם בה לא היה כדי להכריע את הכף ולהביא לסיומם של הקרבות. בתחילה התערבו הסורים לצד הנוצרים ונגד אש"ף ובעלי בריתו לאחר שאלו האחרונים סירבו לקבל את 'מסמך דמשק' - הצעת הפשרה הסורית ליישוב הסכסוך בלבנון, שנועדה להשיב איזון למערכת הלבנונית ובעיקר להכפיפה לרצון הסורי.

מאוחר יותר פרצו עימותים גם בין הסורים ובין 'הכוחות הלבנוניים', המיליציה המרונית בהנהגת משפחת ג'ומייל, בעיקר סביב לעיר זחלה שבבקעת הלבנון.⁹

כאמור גם מעורבותם של הסורים בקרבות בלבנון, שהייתה חלקית ומוגבלת בשל לחץ בין-לאומי ובין-ערבי, כמו גם החשש מפניה של ישראל, לא הביאה למפנה או להכרעה, וכלל הצדדים הלוחמים - הגורמים הלבנוניים אך לצידם גם אש"ף וסוריה - שקעו בביצה טובענית בלא יכולת להביא את מלחמת האזרחים בלבנון לידי הכרעה וסיום.

זו הייתה אפוא ישראל שבמעורבותה במלחמה מיוני 1982 הניעה, גם אם שלא במתכוון, מהלכים רבים, ואלה הביאו לחלץ את הסורים, וגם את הלבנונים עצמם, מאותה ביצה טובענית שבה שקעו, ובסופו של דבר הובילו לסיומה של המלחמה במדינה.

9 Aaded I. Dawisha, **Syria and the Lebanese Crisis** (New York: St. Martin's Press, 1980) ראובן אבי רן, **המעורבות הסורית בלבנון (1975-1985)** (תל אביב: הוצאת מערכות, 1986); דני אשר, **הפעלת כוח משוריין בהר - המעורבות הצבאית הסורית בלבנון (1975-1976)** (תל אביב: הוצאת מערכות, 1985).

מעורבותה של ישראל במלחמה בלבנון החלה עוד משזו פרצה באפריל 1975, אבל זו הייתה מעורבות עקיפה שעניינה סיוע - הספקת ציוד לחימה ומתן הדרכה - לכוחות הנוצריים הלוחמים במדינה. לצד זאת סייעה ישראל ותמכה בכוחות הנוצריים שפעלו בפיקודו של סעד חדאד בכפרים הנוצריים הסמוכים לגבול ישראל-לבנון (פרויקט 'הגדר הטובה')¹⁰.

היציאה למבצע 'שלום הגליל' ב-5 ביוני 1982 בעקבות ההתנקשות בחיי של שגריר ישראל בלונדון, שלמה ארגוב, הובילה להעמיק את המעורבות הישראלית במלחמה בלבנון. זו לא נועדה עוד להבטיח את השקט בגבול הצפון או לסייע לכוחות הנוצריים הלוחמים "לעזור לעצמם", כדבריו של יצחק רבין, ראש הממשלה כשפרצה מלחמת האזרחים בלבנון. לנגד עיניהם של מקבלי ההחלטות בישראל עמדו מטרות מרחיקות לכת דוגמת שידוד מערכות כולל - פנים-לבנוני ואף אזורי - ובמסגרת זו כינונו של סדר חדש בלבנון בהנהגת בעלי בריתה, בעיקר אנשי 'הכוחות הלבנוניים', דחיקת רגליהם של הסורים מן המדינה וסילוקו של אש"ף משטחה.¹¹

בתוך שבוע הגיעו כוחות צה"ל אל פאתי הבירה ביירות וחברו לכוחות הנוצריים שלחמו בה. בתום מצור שנמשך כחודשיים על מערב ביירות, האזור הסוני של העיר שבו היו ערוכים גם כוחות אש"ף וכוחות סוריים, הושג הסכם לפינויו של אש"ף מן העיר וליציאתם של הכוחות הסוריים ממנה.

מאוחר יותר, ב-23 באוגוסט 1982, נבחר בשיר ג'ומייל, מפקד הכוחות הלבנוניים, לנשיא לבנון.

אלא שאז החלו העניינים להשתבש. ב-14 בספטמבר 1982 נרצח בשיר ג'ומייל בידי עושי דברה של דמשק. מותו הביא לקריסתו של אותו סדר חדש שביקשה ישראל לכוון במדינה ושהתבסס עליו ועל אנשיו תוך התעלמות ממגבלות כוחו, כמו גם מהעובדה שמטרותיו לא תאמו בהכרח את מטרותיה של ישראל בכל האמור בכינון יחסי שלום ונורמליזציה בין

10 Beate Hamizrachi, **The Emergence of the South Lebanon Security Belt: Major Saad Haddad and the Ties with Israel, 1975-1978** (Westport, Conn.: Praeger, 1988).

11 זאב שיף ואהוד יערי, **מלחמת שולל** (ירושלים: הוצאת שוקן, 1984), עמ' 40-53. ראו גם: יצחק רבין, **פנקס שירות** (תל אביב: ספרית מעריב, 1979), עמ' 500-504.

שתי המדינות.¹² מהלכיה של ישראל בלבנון נעשו גם תוך התעלמות מכוחות פוליטיים וחברתיים אחרים שפעלו בלבנון, ובהם הסונים, הדרוזים והשיעים. בעקבות רצח בשיר ג'ומייל, ולאחריו טבח סברא ושתילא בספטמבר 1982 שאותו ביצעו כוחות נוצריים שנכנסו למחנות הפליטים בחסותו של צה"ל כדי ללחום במחבלי אש"ף שנתרו בהם, בלחץ בין-לאומי אולצה ישראל לסגת מאזור ביירות. היא החלה אפוא מסע כואב וממושך חזרה לגבולה הבין-לאומי עם לבנון. בספטמבר 1983 נסוגה ישראל מהרי השוף אל נהר האוולי, וביוני 1985 היא נסוגה אל רצועת הביטחון בדרום לבנון שאותה נטשה במאי 2000. אומנם ב-17 במאי 1983 נחתם הסכם עם ממשלת לבנון על כינון שלום בין שתי המדינות, אבל הממשלה בביירות או בית הנבחרים לא אשררוהו מעולם.¹³

חיילי צה"ל פותחים ציר על רקע ארזי הלבנון

12 יגאל קיפניס, **1982 - לבנון הדרך למלחמה** (תל אביב: כנרת, זמורה, דביר, 2022); אלעזר (גיזי) צפריר, **פלונטר, שוטר תנועה בסבך הלבנוני** (תל אביב: ידיעות אחרונות, 2006). ראו גם: שמעון גולן, **ש"ג בלבנון, קבלת החלטות בפקוד העליון במלחמת "שלום הגליל"** (אמ"ץ-תוה"ד - המחלקה להיסטוריה, משרד הביטחון - ההוצאה לאור ומושב בן-שמן: מודן - הוצאה לאור, 2017).

13 אייל זיסר, **לבנון, דם בארזים** (תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2009) (להלן: זיסר, **לבנון, דם בארזים**, עמ' 82-89).

מעורבותה של ישראל בלבנון במבצע 'שלום הגליל' ולאחריו הובילה, כאמור, לשבירת הקיפאון במלחמת האזרחים בלבנון, ובסופו של יום הובילה גם לסיומה של המלחמה שהשתוללה במדינה. בהקשר זה ראוי להציג כמה מהשלכותיה המיידיות כמו גם ארוכות הטווח.

בעקבות סילוקו של אש"ף מלבנון המרונים והסונים נותרים לנפשם

אש"ף היה שחקן ציר מרכזי בזירה הלבנונית בשנותיה הראשונות של המלחמה בלבנון. הוא שלט על חלקים נרחבים של לבנון, דוגמת המרחב שמבירות דרומה. אומנם סילוקו שחרר את לבנון מעול מעורבותו בענייניה הפנימיים, שהרי אחרי הכול קריאת התגר שלו על מוסד המדינה הלבנונית היא שהובילה לפרוץ המלחמה. אבל עזיבתו הותירה את בני העדה הסונית ללא כוח צבאי שיילחם את מלחמתם ביריביהם. הסונים פנו לסורים אלא שאף אלו יצאו מביירות ואיבדו את אחיזתם במדינה.

מצבם של המרונים לא היה טוב יותר. נכונותם להתעמת עם יריביהם נסמכה על האמונה כי סוריה או ישראל תחלצנה לעזרתם ותסייענה להם לשמר את מעמדם המוביל במדינה. אלא שמלכתחילה לא התכוונו הסורים למסור את לבנון לידי המרונים בהנהגת משפחת ג'ומייל אלא לשמר את מערכת האיזונים העדינה המתקיימת במדינה תוך הכפפתה של לבנון למרותם. יתרה מזו לאחר ביקור סאדאת בירושלים בשנת 1977 נזקקה סוריה לאש"ף כדי לבלום את מהלכי השלום שהובילו האמריקאים באזור. משכך, פנו המרונים בהנהגת ג'ומייל לישראל, ושיאו של המהלך וגם סופו היו היציאה למלחמת לבנון הראשונה. זו הובילה את ישראל לשקוע בבוץ הלבנוני וסדקה את תדמיתה ככל יכולה וכמי שמסוגלת להשליט את רצונה בלבנון.¹⁴

וכך, המרונים הסונים שדחפו לפרוץ המלחמה באפריל 1975 נותרו בלא משען ותמיכה, ולמול כוחם העולה של השיעים. מצב זה הניעם למאמץ לסיים את המלחמה, גם אם במחיר של פשרה.

14 Walid Pahres, **Lebanese Christian Nationalism, The Rise and Fall of an Ethnic Resistance** (Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1995); Nader Moumneh, **The Lebanese Forces, Emergence and Transformation of the Christian Resistance** (Lanham, Maryland: Hamilton Books, 2019), pp. 3-136

עלייתם של השיעים

מהלך האירועים בלבנון בעקבות מבצע של"ג עמד גם בסימן של פריצתם של השיעים אל מרכז הבמה הפוליטית בלבנון שהרי גירושו של אש"ף מדרום לבנון וממערב ביירות יצר חלל באותם אזורים שבהם שלט ביד רמה ושהיו מאוכלסים בעיקר בשיעים. עם זאת טעות לראות בישראל מי ששחררה את השד השיעי מהבקבוק או "יצרה יש מאין" את ארגון חזבאללה. תהליך זה של צמיחה ושל התחזקות מעמדה של העדה השיעית, ובכלל זה גם הופעת חזבאללה והתחזקותו בזירה הפנים-שיעית וזו הפנים-לבנונית, החל שנים קודם לכן והיה נעוץ בנעשה בזירה הפנים-לבנונית - גידול במשקלם הדמוגרפי של בני העדה השיעית בכלל האוכלוסייה, הפיכתה לעדה הגדולה במדינה שמשקלה מוערך בכ-30% מכלל האוכלוסייה, הגירה מואצת מן המרחב הכפרי לערים הגדולות, תהליכים של קיצוניות (רדיקליזציה) דתית בהובלתו של איש הדת מוצא צדר עוד במהלך בשנות השישים ועוד. לצד זאת יש להזכיר גם התפתחויות אזוריות, בהן המהפכה האסלאמית באיראן בשנת 1979, ובסופו של דבר הגיעו גליה גם ללבנון.¹⁵ עם זאת סילוקו של אש"ף ששלט עד אז בדרום לבנון הקל על מהלך זה.

בני העדה השיעית היו עולים אפוא בלא חזבאללה על דרך של מאבק חברתי ופוליטי ואולי גם צבאי כדי לקדם את מעמדם בלבנון. אלא שהטרגדיה השיעית, וזו של לבנון, הייתה שבמאבק זה עלה חזבאללה. ראשיתו של הארגון שהוקם בעידוד ובסיוע של איראן, היה בפיגועי טרור שביצעו אנשיו במהלך שנת 1983 כנגד יעדים ישראליים ואמריקאיים וכנגד חיילי הכוח הבין-לאומי שנשלח לביירות. בספטמבר 1985 פרסם הארגון את עקרונותיו "במכתב הפתוח", ולראשונה הכריז בפומבי על דבר קיומו ואף פירט את עקרונותיו ואת מטרותיו, ובהם כינונה של מדינה אסלאמית בלבנון על פי המודל האיראני כחלק מים אסלאמי, ולמעשה שיעי, הנמתח מאיראן אל חופי הים התיכון.¹⁶

15 פואד עג'מי, **האמאם הנעלם, מוסא צדר והשיעה של לבנון** (תל אביב: עם עובד, 1988).

16 **נץ אל-ריסאלה אלמפתוחה אלתי וג'הא חזבאללה אלי אלמוסתדעפין פי לובנאן ואלעאלם** (נוסח האיגרת הגלויה שהפנה חזבאללה לנדכאים בלבנון ובעולם) (ביירות: פברואר 1985).

מכאן ואילך הפך חזבאללה, בסיוע נדיב של איראן, לגורם מרכזי - חברתי, כלכלי ופוליטי - במרחב השיעי.¹⁷

בשנים הראשונות לקיומו טרם מיקד עצמו במאבק בישראל, נאבק ארגון חזבאללה ביריבים מבית. בשנת 1985-1986 התעמת עם ארגונים פלסטיניים על השליטה במחנות הפליטים שבדרום לבנון ('מלחמת המחנות'), ולאחר מכן בשנת 1987-1988 יצא למאבק בתנועה השיעית האחות, תנועת אמל, על השליטה בריכוזי השיעים במדינה ('מלחמת האחים').¹⁸

עלייתם של השיעים והצל שהטילו על המערכת הלבנונית, צילו הכבד של חזבאללה, אילצו את המרונים ואת הסונים שעתה נותרו בלא תמיכה - סורית או ישראלית - למהר ולהגיע להסכם שיביא את המלחמה לסיומה שהרי מעתה שירת המשך הקרבות את המטרות ואת האינטרסים של ארגון חזבאללה. לשם כך נדרשה מעורבותה של דמשק, משום שרק זו יכולה הייתה להתייצב מולו. וכך, בסוף שנת 1986 זרמו כוחות סוריים לביירות, ואט אט השליטו את הרצון הסורי גם בשאר חלקיה של המדינה.

הסכם 'טאיף', שנחתם בשנת 1989 בתיווך של ערב הסעודית שנחלצה לסייע לבני העדה הסונית, ובברכתה של דמשק, היטיב עם הסונים, שכן למעשה (דה־פקטו) הפכם לבעלי כוח כמעט שווים למרונים. אך הוא היטיב גם עם המרונים, שכן שימר הרבה ממעמדם למרות הירידה במשקלם הדמוגרפי בלבנון. עם זאת הוא התעלם מהתחזקות כוחם הדמוגרפי והצבאי של השיעים. לכן ארגון חזבאללה התנגד לו בתחילה ואף נאבק כדי למנוע את יישומו.

כדי להגיע לסיומה של המלחמה היה צורך להתגבר על התנגדות גם בתוך המחנה הנוצרי מצידו של הגנרל מישל עאון, מפקד הצבא הלבנוני, ששימש גם ממלא מקום נשיא המדינה. עאון יצא למלחמה כוללת בסורים, בתנועות השיעיות ובדרוזים, אבל גם נלחם בכוחות הלבנוניים שבאותה העת הנהיג סמיר גיעגיע. אלא שבאוקטובר 1990 הוכרע עאון בידי הסורים שתקפו את המובלעת שבה החזיק בארמון בעבדה ובסביבותיו ובכך

17 על אודות חזבאללה ראו Ahmad Nizar Hamzeh, *In the Path of Hizballah* (Syracuse University Press, 2004); ראו גם ודאח שרארה, *דולת אל-חזבאללה, לבנאן - מוג'תמע איסלאמי* (מדינת חזבאללה - לבנון - חברה אסלאמית) (בירות, 1996); Harik, Palmer Judith; *Hezbollah, the Changing Face of Terrorism* (London: I. B. Tauris, 2004).

18 זיסר, *לבנון, דם בארזים*, עמ' 89-99.

השלימו את השתלטותם על לבנון כולה, למעט רצועת הביטחון שנותרה בשליטתה של ישראל.¹⁹

סוריה הייתה אפוא זו שהכתיבה ללבנון סדר סורי, שהתקיים בה עד לשנת 2005, אז נאלץ בשאר אל-אסד להורות לכוחות הצבא הסוריים לצאת מן המדינה, מותירים מאחוריהם את חזבאללה כגורם בעל עוצמה ונטול ריסונים ובלמים שיאזנוהו כפי שנהגו הסורים לעשות בעבר.²⁰

צחוק הגורל הוא כי הסונים והמרונים שבמלחמת האזרחים ולמעשה מרגע שקמה המדינה הלבנונית בראשית המאה הקודמת נאבקו ביניהם על השליטה בה, איחדו עתה שורות למול האתגר השיעי. כך הפך המאבק על השליטה בלבנון ממאבק סוני-מרוני למאבק סוני-שיעי. בכך הוא שיקף את פניו המשתנות של המזרח התיכון ואת הפיכתה של איראן לכוח אזורי המטיל צילו על המרחב הסוני. הנוצרים מצידם הפכו שחקני משנה החלוקים ביניהם בין מחנה שעתה חבר לחזבאללה (הזרם הלאומי החופשי בהנהגת מישל עאון) ולמול אלו כוחות נוצריים שהתייצבו נגד עאון ובעלי בריתו השיעים.

19 ראו William Harris, **Faces of Lebanon, Sects, Wars, and Global Extensions** (Princeton: Markus Wiener Publishers, 1997), pp.174–176.

20 זיסר, **לבנון, דם בארזים**, עמ' 241–272.

מנהיג הפלנגות, בשיר ג'ומאייל, מעניק את דגל המפלגה לרמטכ"ל רפאל איתן, במהלך המלחמה. במרכז התמונה, בלבוש אזרחי, איש המוסד אבנר אזולאי. באדיבות ארכיון צה"ל ומשרד הביטחון

לסיכום

קו ישיר עובר בין מלחמת לבנון הראשונה ובין החתימה על הסכם 'טאיפ' בשנת 1989 שהביא לסיימה של מלחמת האזרחים בלבנון והוביל לכינונו של סדר לבנוני חדש. לא היה זה 'סדר ישראלי', כפי שהיו שקיוו בישראל בעת שזו יצאה למבצע 'שלום הגליל', אלא דווקא סדר סורי, ומאוחר יותר כזה המצוי בצילו המאיים של ארגון חזבאללה.

ישראל יצאה למלחמה זו לקדם אינטרסים אסטרטגיים רבים, בהם הבטחת השקט בגבולה הצפוני, חיסול כוחו של אש"ף והרחקתו מלבנון ואולי אף הקהיית עוקצה של הסוגיה הפלסטינית, ולבסוף, כינונו של סדר חדש בלבנון. אומנם לישראל הביאה המלחמה הישגים מיידיים, בהם הגעת כוחותיה לביירות בתוך שבוע ימים, סילוקם של אש"ף ושל הסורים מביירות, בחירתו של בשיר ג'ומייל לנשיא לבנון ומאוחר יותר אף החתימה על הסכם שלום עם לבנון ממאי 1983, אבל בראייה ארוכת טווח היא הניעה והאיצה תהליכים שעניינם אובדן מעמדם המוביל ואף השליטה של המרונים בלבנון, היחלשות כוחם של הסונים - שבהיעדר כוח צבאי לוחם מקרב בני העדה נזקקו לסיוע של הסורים, ולבסוף, שחרור של האנרגיות העצורות בקרב בני העדה השיעית שהשתחררו מעולו של אש"ף והחלו להיאבק על המעמד ועל השליטה בלבנון, אולם כאמור ביסס ארגון חזבאללה את שליטתו בה, ומאז הוא מוביל אותם.

המלחמה ומאוחר יותר הכישלון שנלווה לה, עוררו טינה ואף עוינות כלפי ישראל בקרב חלקים רחבים באוכלוסייה הלבנונית, ובעיקר בני העדה השיעית, שבתחילה קיבלו את פניהם של הכוחות הישראליים במטחים של אורז, אבל פנו נגדה לאחר שהתברר להם שישראל לא רק שאיננה 'אורחת לרגע' אלא מתכוונת לשמר נוכחות במדינה, וכל עניינה הוא לקדם את האינטרסים של המרונים תוך התעלמות מהשיעים.

מהלך המלחמה כרסם בתדמיתה של ישראל, שעד אז נתפסה בלבנון כמעצמה כל יכולה. כל זה התגבר עם השנים לנוכח הצלחתו של ארגון חזבאללה להציג עצמו לכל הפחות עד לשנת 2006 כמי שהצליח לעמוד על חולשותיה ועל מגבלות כוחה של ישראל ולקרוא עליה תגר, ושיאה של ההצלחה היה בנסיגתה החד-צדדית מן המדינה במאי 2000.